

KAJ IMAJO SKUPNEGA CHANEL, ČASOPISI IN GLEDALIŠČE?

Marija Mojca Peternel (Ljubljana)

»Da Frauen die Kleider selbst tragen,
sind sie am berufensten,
das Kleid zu schaffen ... «¹

Gabrielle Chanel (K. L. 1949: 6)

UVOD

Zgodbe o slavni Gabrielle Chanel so številne,² prav tako je mnogo napisanega o njeni modi,³ življenju in delovanju.⁴ Za pričujoči prispevek je bila razpo-

1 Dame, ki nosijo obleke, so najbolj poklicane za to, da same ustvarjajo obleke.

2 Omenimo naj jih le nekaj: ERZNOŽNIK, Jure (2011): Antisemitka in nacistična agentka?: Coco Chanel. V: *Mladina*, št. 35, (2. september), str. 54–55; Woolton, Carol, *Fashion for jewels: 100 years of styles and icons*, München [etc.]: Prestel, 2010.

3 BOTT, Danièle (2007): *Chanel: collections and creations*, London: Thames & Hudson; HESS, Megan (2015): *Coco Chanel: the illustrated world of a fashion icon*, Richmond, Victoria: Hardie Grant Books; MAURIES, Patrick (1993): *Jewelry by Chanel*, London: Thames and Hudson, cop.

4 SIMON, Linda (2011): *Coco Chanel*, London: Reaktion Books; GIDEL, Henry (2010): *Coco Chanel: la biografia*, Torino: Lindau; PICARDIE, Justine (2011): *Coco Chanel: the legend and the life*, London: HarperCollins; GARELICK, Rhonda K. (2014): *Mademoiselle: Coco Chanel and the pulse of history*, New York: Random House.

ložljiva literatura zgolj opora oziroma vodilo pri branju nekaterih časopisov iz začetka 20. stoletja. Celoten zapis je namreč nastal na podlagi novic in člankov, ki so jih tiskali zlasti dunajski časopisi v času življenja umetnice, ko se je ta uveljavljala v svetu visoke mode. Prispevek je prvotno želel pokazati reakcije tiska iz prostora, kjer so v tistem času živeli Slovenci, zato je bil predmet raziskave najprej osrednji *Laibacher Zeitung*.⁵ Prelitali smo številke v mesecih, ki so sledili odprtju trgovine Chanel v Deauvillu, in sicer zato, ker je časopis leta 1918, torej pred odprtjem trgovine v Parizu, zamrl. Ker je šlo za meščanski časopis, namenjen v prvi vrsti mestnim gospodom in tudi gospem, je bilo – v primerjavi z ostalimi takrat izhajajočimi časopisi tega prostora – tu najti še največ člankov, povezanih z modo ali tekstilijami. To so bile zlasti kratke novice, povzete po tujih časopisih kot na primer novica o lepo oblečenih moških, ki jo je neznana Ljubljanka povzela po angleškem časopisu *Daily mail* (N. A. 1910a: 2222). Še največ se je tej temi posvečala rubrika *Tagesneuigkeiten*, v kateri so bralci lahko dobili različne informacije: tako na primer o laseh,⁶ bolj natančno o plešavosti. Neznani avtor povzema zaključke prav tako neimenovanega znanstvenika, da ljudje s svetlejšimi lasmi, ki so lažji in tanjši, hitreje postanejo plešasti (N. A. 1910d: 2272). V omenjeni rubriki na primer najdemo še pisanje o čudovitih barvnih dežnikih, ki naj bi postali modni trend: »[...] und so können unsere Damen es sich gestatten, zu jedem Kostüm einen genau passenden Schirm zu tragen, wie sie es vom Sommer her gewohnt waren« (N. A. 1910c: 2246). Zanimiva pa je tudi tema o 'Nonnenhaube' kot najnovejši modi, ki je po besedah neznanega pisca prišla iz Amerike in ki naj bi podobno kot dežniki prav tako postala precej priljubljena (N. A. 1913: 2031).

Ker je glavna protagonistka pričujočega prispevka močno povezana s parfumi, je zagotovo treba omeniti, da lahko v oglasih *Ljubljank* najdemo oglase o drogerijah (N. A. 1911: 932) in parfumerijah, ki jih je bilo v tem času že moč najti v mestu.⁷

5 *Laibacher Zeitung* – izhajal je med letoma 1784 in 1918, njegov založnik je bil Ignaz Alois Edler v. Kleinmayr in je bil največji in najbolj vpliven časnik v Ljubljani v 18. in 19. stoletju. Digitalna knjižnica Slovenije. Ljubljana: NUK. <https://www.dlib.si> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

6 Več o tem glej: VEHAR, Maja (2016): *Nega las od preloma stoletja do druge svetovne vojne* (1. del). V: *Zgodovina.si*. <http://zgodovina.si/nega-las-od-preloma-stoletja-do-druge-svetovne-vojne-1-del/> (pridobljeno: 01. 12. 2019).

7 Več o tem glej Marija Počivavšek, *En groš & en detail, Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne, trendi, strukture prakse*, Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2012.

Gabrielle Chanel je trgovino v Parizu odprla poleti 1922 in odzive na to smo iskali v osrednjih časopisih takratnega slovenskega prostora, predvsem v številkah časopisov *Slovenec*⁸ in *Slovenski narod*⁹. Glede na to, da sta bila omenjena časopisa izrazito politične narave, prav velikega odziva ni bilo pričakovati, kar je raziskava tudi potrdila. Zlasti je to očitno v časopisu *Slovenec*, kjer lahko tekstilije najdemo v precej zanimivih oglasih, če navedemo za primer samo ljubljanskega trgovskega poslovodjo Oroslava Bernatovića: »V Paradižu sta bila brez obleke Adam in Eva, sedaj tega ni treba, ker se dobe vsakovrstne obleke za gospode, dame in otroke v trgovine O. Bernatovića Mestni trg 5–6.« (N. A. 1922b: 16) Omenjeni trgovec je prodajal tudi obleke za koncerte, in sicer:

Salonske in frak obleke od 20 do 30 gld. in višje. V I. Angleškem skladišču oblek v Ljubljani na vogalu sv. Petra ceste in Resljeve ceste št. 3. Največja izber v oblekah za gospode, dečke in otroke in v konfekcijah za dame. Naročila po meri se najfineje, najelegantneje in najhitreje kakor tudi najceneje na Dunaji izgotavljajo (N. A. 1899: 88).

Se pa v oglasih ta časopis podobno kot *Ljubljančanka* ni mogel izogniti parfumerijam, kjer je bilo podobno kot danes moč kupiti še marsikaj drugega tako tudi »zobno čistilno sredstvo« (N. A. 1893: nepaginirano).

Najpogosteje oziroma najbolj strnjeno so oglase v zvezi z modo in parfumerijami oglaševali gledališki listi. Tako lahko za sezono 1924/1925 najdemo oglas za najcenejšo slovito angleško suktnjo v Ljubljani Draga Schwaba (Gledališki list 1924: 1), najboljšo kolonjsko vodo pa se je dalo kupiti na Šelenburgovi ulici (današnja Slovenska cesta) številka 5 v drogeriji Adrija (Gledališki list 1924: 6).

V *Slovenskem narodu* je novic, povezanih s tekstilijami malenkostno več, predvsem v poročilih o ljubljanskem sejmu, kjer med drugim izvemo vse o kakovosti Singerjevih šivalnih strojev (N. A. 1922a: 3). V rubriki *Dnevne vesti* je zanimivo obvestilo o *Tečaj[u]* za *damsko prikrojevanje*, ki naj bi v Ljubljani potekal nekaj tednov v dopoldanskih in popoldanskih urah (N. A.

8 *Slovenec* – vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem, ki je izhajal med letoma 1873 in 1945, najprej tedensko, nato kot dnevnik v založništvu Ljudske tiskarne. Digitalna knjižnica Slovenije. Ljubljana: NUK. <https://www.dlib.si> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

9 *Slovenski narod* – izhajal je med letoma 1868 in 1943, in sicer najprej trikrat na teden v Mariboru, po letu 1873 pa je izhajal dnevno v Ljubljani. Bil je političen časopis, prvi slovenski dnevnik in vodilno slovensko liberalno glasilo pred 1. svetovno vojno. Založnik: Narodna tiskarna. Digitalna knjižnica Slovenije. Ljubljana: NUK. <https://www.dlib.si> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

1922c: 3). Tekstilije so poleg oglasov bile tudi snov Poizvedb, kjer sta se med izgubljenimi predmeti znašla klobuk ter svilena čepica (N. A. 1922d: 5). To pa je bolj ali manj vse, kar smo lahko našli v pregledu časopisov iz takratnega osrednjega slovenskega prostora. Prav zato in tudi zato, ker so časopisi ogledalo časa, v katerem izhajajo, smo se ozrli še v drugo središče, s katerim smo bili Slovenci v času Gabrielle Chanel še povezani – na Dunaj. Primerjava objavljenih novic v dunajskih in ljubljanskih časopisih na temo slavne umetnice ni bila načrtovana in tudi ne bi bila smiselna, saj so (bile) razlike obeh mest prevelike. Svetovljanski Dunaj, prežet z bogatim duhom zgodovine, kraljev in cesarjev in ostalih aristokratskih gospa, ki so jim obleke pomenile vsaj toliko kot slovenskemu kmetu bogato obložena miza, gotovo ne bi bilo pravično primerjati z Ljubljano. Četudi je mesto gostilo cesarsko krono¹⁰ in čeprav se je, če ne prej, vsaj z gostovanjem Dunajskega kongresa leta 1815 zagotovo vpisalo na politični zemljevid srednjeevropskega prostora, je Ljubljana vendarle ostala le provincialno mesto na robu monarhije do konca njenega obstoja.

UVOD V ZGODBE DUNAJSKIH ČASOPISOV

Cesarski Dunaj je zaradi številne in predvsem raznolike bralne publike predstavljal idealno okolje časopisnemu življenju. Gre za široko paletu časopisov, v kateri najdemo izrazito politične, vseobsegajoče ali pa tudi precej ozko usmerjene časopise, med njimi liste, namenjene izključno dunajskim gospem. Skoraj enak obseg je imela paleta časopisov, ki so tiskali novice in zgodbe o Gabrielle Chanel. Nekateri so bili zgovorni že po naslovu: *Moderne Welt*,¹¹ *Sport im Bild*¹² ali *Wiener Salonblatt*.¹³ Novice o umetnici najdemo še v *Neue*

10 Obisk avstrijskega cesarja v Ljubljani leta 1850 in 1883.

11 *Moderne Welt* – s polnim naslovom *Moderne Welt, Illustrierte Halbmonatsschrift für Kunst, Literatur, Mode*; časopis, ki je izhajal dvakrat mesečno na Dunaju med letoma 1918 in 1939, in sicer pri založbi *Moderne Welt*. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

12 *Sport im Bild* – časopis je izhajal tedensko, občasno tudi na dva tedna na Dunaju in v Berlinu med letoma 1895 in 1934, in sicer od 1897–1898 pri založbi: Verlag von »Sport im Bild«, Pitcairn-Knowles, Simon Co. GmbH; od 1909: Verlag von August Scherl GmbH. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. V: <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

13 *Wiener Salonblatt* – izhajal na Dunaju med letoma 1870 in 1938, in sicer najprej dnevno, nato na dva tedna. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

Freie Presse,¹⁴ *Die Stunde*,¹⁵ *Wiener Kurier*,¹⁶ *Neues Wiener Tagblatt*,¹⁷ *Neues Wiener Journal*¹⁸ in celo v izrazito delavskem časopisu *Freiheit*.¹⁹ Prav slednji je proti pričakovanjem pod naslovom *Pariser Miniaturen* objavil članek o trgovini Chanel (K. 1928: 6–7). V kontekstu nasprotij, ki se tako kot v Ameriki najdejo tudi v Parizu, se je avtor, neki K., posvetil trgovini znane umetnice, njo pa označil za »eine der größten Schneiderinnen.« Opis lokacije trgovine in dogajanja ob njej je precej slikovit in je vreden celotne navedbe:

Besagte Chanel hat ihr Haus in einer Straße, welche zwar die Verbindung zwischen dem Boulevard des Capucines und der Rue de Rivoli, zwei der verkehrsreichsten und lärmendsten Pariser Straßen herstellt, selbst aber kirchenstill und verlassen daliegt. Aber das dauert nur ungefähr bis 11 Uhr vormittags. Dann ändert sich das Bild, Auto auf Auto saust heran. Es sind ausnahmslos Prachtexemplare, Rolls-Royce ist da etwas gewöhnliches, die raffiniertest ausgestatteten Limousinen das selbstverständliche. In diesen rollenden Boudoirs, kostbar mit Seide, Elfenbein, Gold und Silber geschmückt, geheizt und parfümiert und von frischen Blumen belebt, in diesen Wunderwerken einer durch keinerlei Währungsnot beeinflussten Technik sitzen die ebenso kostbar angezogenen und behängten und grundhässlichen Frauen der Nachkriegsgewinner und Konjunkturnutznießer aller Länder (K. 1928: 6).²⁰

-
- 14 Neue Freie Presse – časopis je izhajal med letoma 1864 in 1939 na Dunaju pri založbi Oesterr. Journal A.G. Izhajanje časopisa je bilo precej različno, na začetku je izhajal 2-krat na teden, zadnje leto je postal dnevnik. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 15 Die Stunde – izhajal je dnevno na Dunaju med letoma 1923 in 1938 pri založbi Kronos-Verlag, od 1928 pa celo dvakrat dnevno. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 16 Wiener Kurier – s polnim imenom für die Wiener Bevölkerung, je izhajal na Dunaju med letoma 1945 in 1955 najprej tedensko, nato dnevno pri založbi Waldheim-Eberle. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 17 Neues Wiener Tagblatt – izhajal na Dunaju med letoma 1867 in 1945, najprej tedensko, nato dnevno, in sicer pri založbi Steyermühl Papierfabriks- und Verlagsgesellschaft, kasnejši Ostmärkischer Zeitungsverlag-Gesellschaft. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 18 Neues Wiener Journal – je izhajal med letoma 1893 in 1939 na Dunaju, na začetku enkrat, nato dvakrat dnevno. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 19 Freiheit – Christlich-soziale Arbeiter-Zeitung je pod tem naslovom izhajal na Dunaju med letoma 1902 in 1934, in sicer tedensko, pri založbi Leopold Kunschak. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).
- 20 Čeprav se Chanelova hiša nahaja v ulici, ki povezuje dve najprometnejši in najhrupnejši pariški ulici, je njena lega precej odročna in mirna. To mirno vzdušje traja le do enajste ure dopoldan, ko se slika popolnoma spremeni. Takrat se pred hišo začno ustavljati limuzine, brez izjeme vse dragocene, zato med njimi rolls-royce sploh ne izstopa. V teh odišavljenih in ogrevanih, z dragoceno svilo in ebenovino okrašenih salonih na štirih kolesih, kjer je vse prevlečeno z zlatom in srebrom ter okrašeno s cvetjem, v teh čudesih tehnologije torej sedijo prav tako v draga oblačila odete in okrašene, odurne dame povojnih zaslužkarjev in konjunkturnih izkoriščevalcev dežel.

V dragocene krznene plašče odetim pojavam, ki bog ne daj, da bi v svoje luksuzne avtomobile vstopile brez tuje pomoči, pomagajo šoferji, ki ne smejo zapustiti avtomobila. Pred vhodom v slavno trgovino stoji 'Türaufmacher'. Da so pred vrati tovrstnih trgovin stali odpiralci vrat, v takratnem času ni bilo nič nenavadnega. A vendar je bil vratar pred trgovino Chanel nekaj posebnega, pravo nasprotje blišču, ki je stopalo mimo njega v trgovino. Bil je vojni ranjenec, kar je bilo očitno že na prvi pogled:

Er ist einbeinig und seine Brust hängt voller Medaillen, er steckt in einer prächtigen Livree, aber er hat nicht einmal eine Prothese, und wenn es vorkommt, daß infolge zu großen Andranges ein Auto nicht warten will, und die Insassin auf dem Fahrdamm absetzt, dann humpelt dieser beschnurrbartete, hübsche Krüppel auf den Fahrdamm, zwischen an- und abfahrenden Autos hindurch, und öffnet mit der unübertrefflichen Galanterie des Galliers, der ältlichen Schönen die Türe, bietet ihr seinen Arm zum Aussteigen und führt sie sicher in das Haus (K. 1928: 6).²¹

Avtor ne dvomi o njegovem dobrem zaslužku in ugotavlja, da je vedno prijazen in nasmejan. Prav zato je precej zgrožen nad vzvišenim vedenjem pariških dam do njega. Drugo nasprotje, ki ga je pisec besedila videl v trgovini Chanel, je manj pomembno, a zato toliko bolj ljubko:

Während man nicht leicht eine größere Sammlung von Häßlichkeiten an einem Vormittag beisammen sehen kann als dort vor dem Hause Chanel's, kann man in diesem Haus, im Parfümeriegeschäft, das Chanel im Parterreladen eingerichtet hat, eine der schönsten Frauen der Welt ohne Uebertreibung verkaufen sehen (K. 1928: 7).²²

Gre za rusko aristokratsko dekle, visoko, vitko, s svetlimi lasmi in velikimi črnimi očmi, oblečeno v preprosto, a elegantno temno obleko iz svile, zelo ustrezljivo do kupcev, če so le zmožni plačati stekleničko tako zaželenega eliksira. Po mnenju pisca mnogi stopijo v trgovino samo zato, da bi s prikupnim dekletom malo pokramljali. Številnim mimoidočim na pločniku pred trgovino zastane korak, da bi si to lepoto lahko ogledali skozi izložbeno okno (K. 1928: 7).

21 Ima eno nogo, prsi mu krasijo številne medalje, oblečen je v svečano uniformo. Proteze ne nosi in kadar je prevelika gneča ali pa so parkirišča zasedena, takrat to prijetno bradato, pohabljen bitje odšepa med prihajajoče in odhajajoče avtomobile samo zato, da z džentelmenško eleganco odpre vrata, da nudi pomoč dami pri izstopanju iz avtomobila ter da jo varno pospremi v hišo.

22 Medtem ko bomo na enem mestu težko našli toliko grdosti kot prav pred Chanelovo hišo, lahko v njenem pritličju, ki je preurejeno v prodajalno parfumov, vidimo eno najlepših dam na svetu.

Narava besedila se torej ujema z usmeritvijo časopisa, ki je bil namenjen delavcem. Pozitivna naravnost avtorja pa se čuti ne le ob opisu obeh predstavnikov delavskega razreda, ampak tudi do lastnice trgovine.

RAZSTAVE, KONKURENČNI BOJ IN ŠE KAJ

Slava in prestiž slavne Parižanke vejeta praktično iz vseh objavljenih novic, ki so bile vsaj malo povezane z modo. Da je Chanel v modnem svetu res bila na prvem mestu med kreatorji svojega časa, sporoča bralcem neki K. L. v članku *Modezentrum Paris*, ki ga je konec junija 1946 v nedeljski izdaji časopisa objavil *Wiener Kurier* (K. L. 1949: 6).

Jeseni leta 1932 je bila v hiši Chanel razstava nakita, ki je odmevala v *Neue Freie Presse* (N. A. 1932: 5). Neznani avtor se je v uvodu spomnil zime leta 1914, ko je Gabrielle Chanel odprla prvo pariško filialo v hotelu *Hermitage* v Monte Carlu, v kateri je poskušala damam iz vsega sveta razložiti in prikazati pomen prihajajočega *Jersey-Trikotkleider*. Takrat ni niti malo slutila, kakšen vzpon bo doživela, in danes je Gabrielle Chanel po mnenju pisca nespregledljiva oseba visoke pariške družbe. V njeni vili na Azurni obali ali v njeni podeželski hiši v okolici Pariza prireja sprejeme za različne družbene kroge. Prav tam je tudi organizirala razstavo nakita neprecenljive vrednosti. Prvič so bili namreč predstavljeni z žensko roko obdelani dragulji v modne namene. Obiskovalci iz vse Evrope so bili ob obisku razstave deležni tudi kosila in večerje. Avtor zaključi besedilo z vrsto pohvalnih in laskavih besed o gostiteljici, ki je »eine Hohepriesterin künstlerischer Wohnkultur« (N. A. 1932: 5).²³

Dunajski *Salonblatt* je v začetku marca leta 1931 nostalgичno poročal o časih, ki so nekoč vladali na področju francoske Riviere (Osterbuch 1931: 16–17). Ostanki preteklega blišča so sedaj le še teniški turnirji in grof Ludi Salm.²⁴ Prizanešeno ni bilo niti visoki modi in trgovinam priznanih stilistov, kot so Madame Chanel, Jeanne Lanvin, Madame Worth, ki so v času razcveta mastno služili, sedaj pa so videti precej ubogo: »Molyneux, Chanel, Jeanne Lanvin, der alte Worth weinen« (Osterbuch 1931: 16–17).²⁵

23 Visoka umetnica kulture bivanja.

24 Ludwig Albrecht Constantin Maria von Salm-Hoogstraeten (24. 2. 1885 Homburg vor der Höhe; † 23.6. 1944 Budapest) je bil avstrijski grof in igralec tenisa. <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

25 Molyneux, Chanel, Jeanne Lanvin, stari Worth jokajo.

Pri pregledu novic o Gabrielle Chanel smo naleteli na zanimiv zapis neznane- ga avtorja z naslovom *Vorsicht! Konkurrenz schaut zu!*, objavljenega v *Neues Wiener Tagblatt* v rubriki *Das Reich der Mode*. Vsebinsko se članek navezuje na zaščito pred konkurenco, kajti »[d]er Weg des Modespions ist mit Dornen gepflastert« (N. A. 1939: 43).²⁶

V pariškem okrožju, kjer je bilo največ modnih hiš, so vse po vrsti bile oster boj proti vohunom, ki so kopirali njihove modele in jih v Londonu ali Čikagu na modnih revijah predstavljali kot svoje. Zato so bili na modnih revijah prepovedani fotoaparati, risalni blok ali svinčnik, vstop na prireditev pa je bil mogoč le po vnaprejšnji identifikaciji in danem zagotovitvi o nakupu najmanj treh modelov. Coco, »[...] wie die Pariserin die berühmte Modeschöpferin Madame Chanel nennt [...]«,²⁷ je bila precej napredna in je po mnenju pisca svoje modele patentirala:

[...], das heißt sie unterstellt es dem Schutz der Polizei! Die Modelle der Modekollektion werden photographiert und in naturgetreuen Farben gezeichnet, die Photos und Zeichnungen werden in ein Buch geklebt, jedes Modell mit einer detaillierten Beschreibung und einer Nummer versehen, und dann wird die Mappe der zuständigen Polizeibehörde eingereicht, die auf jede Zeichnung ihren amtlichen Stempel drückt. Dieser Polizeistempel bedeutet: „Das Abendkleid Nr. 365 ist hiermit pathentiert“. Taucht das Modell in einem anderen Modehaus oder in den Konfektionshäusern auf, so liegt ein „Modelldiebstahl“ vor, und die Angelegenheit wird behördlich verfolgt (N. A. 1939: 43).²⁸

Zaradi patenta je bil izdelek zaščiten in v primeru zlorab potrjen kazenski ovadbi, ki je v središču naslednje zgodbe.

ZGODBA PARFUMA CHANEL N° 5

Pred opisom te vendarle nekolikanj skurilne zgodbe se uvodoma pomudimo pri zgodovini parfuma oziroma novicah v zvezi z njim. *Die moderne Frau*²⁹ je

26 Pot modnih vohunov je tlakovana s trnjem.

27 [...] kot so Parižanke imenovala slavno modno ustvarjalko Madam Chanel.

28 [...], kar pomeni, da jo je postavila pod policijsko zaščito! Modele in kolekcijo so poslikali in po- barvali v originalnih barvah, fotografije in slike so nato nalepili v knjigo. Vsak model je bil natančno opisan in opremljen s številko. Na policiji so nato vsak model v knjigi opremili še z uradnim žigom, kar je pomenilo: »Večerna obleka št. 365 je s tem patentirana«. Če se je ta model pojavil v drugi modni ali konfekcijski hiši, je to pomenilo krajo in je bilo kazensko preganjano.

29 *Die moderne Frau* – je izhajal med letoma 1926 in 1928 na Dunaju, in sicer dvakrat mesečno pri založbi Fanny Freund-Marcus, Eugenie Benisch-Dariang. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

v rubriki *Du solltest schön sein* bralkam nudil nasvete o negi telesa, kuhanju in podobnem, leta 1926 pa je časopis svojim bralkam prinesel tudi poučno vsebino o zgodovini parfuma (N. A. 1926: 17). Neznani avtor (morda avtorica?) je najprej razložil izvor besede »per fumum«, kar naj bi pomenilo »s pomočjo dima« in kar nakazuje izvor v religioznih obredih, ki jih v nadaljevanju na kratko opiše. Časovni pregled se zaključi z ugotovitvijo, da je parfum kljuboval vsem viharjem, urejene in elegantne dame pa ostajajo v oblakih njegovih dišavnih odtenkov (N. A. 1926: 17).

Parfuma Chanel 5,³⁰ ki je nastal leta 1921,³¹ in Chanel 22, ki je nastal leto pozneje 1922,³² sta bila kot ena izmed mnogih simbolov hiše Chanel v središču intervjuja nekega E. C. z neimenovano dunajsko gospo. *Intervju mit einer schönen Wienrin* je avtor podnaslovil s *Vom Puder, Zigarettenrauch, Chanel 5 und Chanel 22*.³³ Pogovor se je nanašal na dišave različnih mojstrov, a izmed vseh znamk je bila le Chanel sposobna narediti svetovno zgodovino:

Sehen Sie die gelblichen Fläschchen, alles Chanel 5 und 22. Chanel hat keine Marken, hat bloß Nummern. Die Chanel ist eine Pariser Schneiderin, die wundervollste der Welt. Sie schafft angezogene Menschen und schafft gleich ihr Parfüm dazu. Sehen Sie sich die Wiener Aristokratie an! Was elegant ist, ist von der Chanel angezogen. Und parfümiert. Das da, bitte, riechen Sie, ist Chanel (E. C. 1926: 5).³⁴

Navdušenje avtorja ob Chanelovih stvaritvah zagotovo ni zbledelo ob naslednji zgodbi, katere središče je parfum številka 5.

Haus Chanel und Franz Molnár. Riecht Molyneux besser?³⁵

Naslov poglavja je povzet po *Wiener Journal* zato, ker je edini, ki že v naslovu zaobjame oba, pravzaprav vse glavne protagoniste zgodbe. Vse se je začelo z

30 Pod tem naslovom tudi Opereta v 5 slikah (roman Bobby E. Lütthge, pisec besedil pesmi Günter Schwenn, glasba Friedrich Schröder), ki je bila prvič uprizorjena v Berlinu 23. 12. 1947 v Metro-pol Theater. <http://www.friedrichschroeder-komponist.de/start.htm?Chanel5.htm> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

31 <https://www.chanel.com/en> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

32 The New York Times, 22. 2. 2007. <https://www.chandlerburr.co> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

33 Intervju z lepo Dunajčanko. O pudru, cigaretnem dimu, Chanelu 5 in Chanelu 22.

34 Poglejte rumenkaste stekleničke Chanela 5 in 22. Chanel nima napisa, samo številke. Chanel je pariška šivilja, najčudovitejša na svetu. Ustvarja oblečene ljudi in njim pripadajoče parfume. Poglejte si dunajske aristokrate! Vse, kar je elegantno, je odeto v Chanelova oblačila. In parfume. Vse, kar tukaj vonjate, je Chanel.

35 Hiša Chanel in Franz Molnár. Diši Molyneux boljše?

uprizoritvijo dela madžarskega umetnika Ferenc Molnárja³⁶ z naslovom *Eins zwei drei (Ena dve tri)* leta 1929. Enodejanka, ki kaže moč denarja, s katerim je mogoče kupiti res prav vse, je velike uspehe doživljala za časa življenja Gabrielle Chanel in se še danes uprizarja tako na gledaliških³⁷ kot tudi amaterskih³⁸ odrih. Komedija sama po sebi poleg že običajnega uspeha slavnega avtorja ne bi bila vzbujala dodatne pozornosti, če glavni protagonist drame, bančni direktor, svoje tajnice ne bi povprašal po znamki parfuma, ki ga uporablja. Tajnica je v odgovoru navedla znamko Chanel 8. Direktor ji je svetoval, naj raje uporablja Molyneux 23,³⁹ ki je 18 % cenejši in diši 37 % bolje (N. A. 1930b: 13). Seveda svetovno slavno podjetje ob tej jasno nakazani (slabi) reklami ni moglo ostati mirno in zagotovo ni moglo dopustiti javnega ponižanja, ki se je ponavljalo ob vsaki odrski ponovitvi. Končno tudi zato ne, ker je ves Pariz, še zlasti pa pariške igralke, vedel, kaj pomeni beseda Chanel: »Sie wissen, welche Erfolge sie einzig und allein dem Umstand zu verdanken haben, daß sie sich von Chanel kleiden und mit Chanel parfümieren. Und da kommt ein ungarischer Dichter, setzt Chanel herab, zieht ihm ein anderes Parfüm vor«⁴⁰ (N. A. 1926: 6). Neznani avtor izpostavlja problem ponavljajočih se predstav: »Wäre es bloß ein Autor und kein Dichter, nur einer, dessen Stück ein paarmal geht, und nicht einer, bei dem immer ein Welterfolg zu befürchten wäre, man könnte die Sache auf sich beruhen lassen« (N. A. 1926: 6).⁴¹

Zadeva je namreč nadležna še toliko bolj, ker gre za znanega avtorja, čigar dela so po besedah pisca lahko na odrih Dunaja ponovijo tudi po več

36 Ferenc Molnár (12. 1. 1878, Budimpešta – 1. 4. 1952, New York), madžarski pisatelj, žurnalist in najpomembnejši madžarski dramatik 20. stoletja. V: Österreichische Nationalbibliothek: ONB. <https://www.onb.ac.at/> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

37 Premiera v Grenzlandtheater v Aachnu, uprizoritev 29. 9. 2019. [https://grenzlandtheater.de](https://grenzlandtheater.de;); Aahensko gledališče je s to predstavo gostovalo v mestu Düren, uprizoritev 13. 11. 2019. <https://www.dueren.de> (pridobljeno: 08. 11. 2019); predstave so bile še v: Musik und Bühnentheater Wiesbaden, uprizoritev 5. 12. 2012. <https://www.theatertexte.de>; več uprizoritev maja 2004 v gledališču Amateurtheater Gruppo Mobil na Dunaju. <http://gruppomobile.azurewebsites.net> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

38 Städtisches Gymnasium Eschweiler, uprizoritev 11. 11. 2019. <http://www.gymnasiums-schweiler.de> (pridobljeno: 08. 11. 2019).

39 Britanski modni oblikovalec Edward Molyneux je leta 1919 ustanovil modno hišo Molyneux. <https://molyneuxperfumes.blogspot.com/p/history.html> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

40 Saj veste, da se uspehu lahko zahvalite zgolj in samo zato, ker se oblačite v Chanelova oblačila in dišavite z njihovimi parfumi. In potem pride nek madžarski umetnik, poniža Chanel in da prednost drugemu parfumu.

41 Vse skupaj ne bi bilo tako hudo, če bi šlo za avtorja, čigar dela uprizorijo le nekajkrat. Za Molnárja pa lahko predvidevamo, da bodo njegova dela postala svetovna uspešnica.

100-krat, na berlinskih odrih po 400-krat, na gledaliških odrih New Yorka pa celo po več kot 700-krat. In v vseh teh številnih ponovitvah se sliši ista (slaba) pripomba na račun parfuma Chanel. Zagotovo gre za dobro reklamo v prid Molyneuxu, ki naj bi Molnárju v zahvalo poslal celo 400 stekleničk parfuma.

Srečanje Molnárja z neznanim avtorjem tega zapisa je potekalo v dunajskem hotelu Imperial, kjer je umetnik z monoklom v očesu precej udobno sedel in mirno srebal črno kavo. Elegantno oblečeni Molnár, primerno shujšan in spočitega obraza, kar je bila posledica počitka v Karlsbadu, je na vprašanje, kaj meni o tožbi podjetja Chanel, v ironični sproščenosti odgovoril, da je o tem sicer nekaj slišal, da pa obtožnice še ni prejel. Zanimivo se mu zdi, da v tisku v zvezi z njim končno vendarle bere še kaj drugega kot le o svojem umetniškem ustvarjanju:

[...] ich bin schon müde immer wieder zu lesen, daß ich da oder dort zum soundsovieltenmal gespielt wurde, daß ich fünf Romane, sieben Theaterstücke, dreizehn Novellen unter der Feder habe, außerdem an vier Tonfilmen arbeite und drei Operetten schreibe (N. A. 1929: 6).⁴²

Glede tožbe je pa pravzaprav začuden, saj ne ve prav natančno, kaj napačnega je storil. Še več:

Ich habe mich bei Parfümsachverständigen erkundigt und die Auskunft bekommen, daß es Chanel Nr. 8 gar nicht gibt, ebenso wenig wie Chanel Nr. 7, das Pallenberg allabendlich im Raimund-Theater im Mund hat. Dagegen gibt es Chanel Cinque, aber Chanel 5 habe ich nicht zitiert, über Chanel 5 habe ich mich nicht geäußert, und im übrigen heißt es im Wiener Manuskript, das jetzt gedruckt wird, gar nicht mehr Chanel, sondern Chanex (N. A. 1929: 6–7).⁴³

Pisec članka zgodbo zaključí z ugotovitvijo, da je to tudi opozorilo za druge avtorje, ki naj snovi za ustvarjanje po vsem tem ne bi jemali iz resničnega življenja. Prepričan je bil, da bodo bralci iz njegovega pisanja lahko razbrali, da je nevtralen in se ne postavlja na nobeno stran, končno tudi zato, ker mu oba parfuma dišita enako dobro. Kljub vsemu pa je se je moral »pokloniti« spretnosti madžarskega umetnika, ki je znal na tak prefinjen način ustvariti reklamo (N. A. 1929: 7).

42 [...] utrujen sem že od časopisnih novic, v katerih vedno znova berem, da so me na tem in tem odru igrali toliko in tolikokrat, da sem napisal pet romanov, sedem gledaliških iger, trinajst novel ter da se poleg tega ukvarjam še s štirimi tonskimi filmi in da pišem tri operete.

43 Pri poznavalcih parfumov sem dobil informacijo, da Chanel 8 sploh ne obstaja, prav tako tudi ne Chanel 7, ki ga je na odru Raimund-Theatra omenjal Pallenberg (Max Pallenberg – (1877–1934) avstrijski komik, pevec, igralec. op. a.). Obstaja pa Chanel 5, ki ga nisem ne citiral ne omenjal. Sploh pa se v dunajskem rokopisu, ki je v tisku, ne imenuje več Chanel, temveč Chanex.

V dunajskem časopisju je spor odmeval še januarja 1930 v časopisu *Der Tag* (N. A. 1930a: 22): Poleg že znanih dejstev so bralci izvedeli še konkretne podatke o tožbi. Molnár naj bi plačal malenkostnih 20.000 pengov:⁴⁴

So viel verlangt wenigstens Chanel, die französische Parfümfabrik, von dem erfolgreichen Bühnenautor. Molnár soll die 20.000 Pengö nicht für gelieferte und nicht ausbezahlte Duftherrlichkeiten bezahlen, sondern, weil er diese Herrlichkeiten nicht genügend herrlich fand (N. A. 1930a: 22).⁴⁵

Neznani pisec ne more mimo (ne)zaželeno reklame, saj je bila komedija v dunajskih gledališčih na sporedu že nekaj tednov. Kakorkoli že, po besedah avtorja zgodbe je Budimpešta pred »senzacionalnim procesom«, v Berlinu pa bodo v Molnárjevem delu vsekakor uživali tudi brez Chanelovega parfuma (N. A. 1930a: 22).

Epilog celotne zgodbe je bil znan nekaj mesecev pozneje, v začetku aprila 1930. Časopis *Neue Freie Presse* je v rubriki *Aus dem Gerichtsaale*⁴⁶ zapisal, da je sodišče v Budimpešti 4. aprila Chanelovo tožbo ovrгло: »Der Gerichtshof stellte sich auf den Standpunkt, es sei kaum anzunehmen, daß das Publikum unter dem Eindruck dieses Dialogs weniger Chanel-Parfüm kaufen werde als früher-, deshalb die Klage abgewiesen werden müsse« (N. A. 1930b: 13).⁴⁷ Podjetje Chanel je tožbo torej izgubilo, zagotovo pa se ni izgubil (dober) sloves njegovih izdelkov. Slednje končno dokazujejo tudi izložbena okna sodobnih centrov visoke mode.

ZAKLJUČEK

Zgodba o modistki, oblikovalki, umetnici, ki so jo dunajski časopisi ponujali bralcem v času njenega življenja, je večplastna, tako kot je bilo večplastno njeno delovanje. Novice so se dotikale vseh področij ustvarjanja Coco Chanel,

44 Pengö je bil od 1927 do 1946 uradna madžarska valuta. <http://bankjegy.szabadsagharcos.org/xxcentury/hunxx5.shtml> (pridobljeno: 29. 11. 2019). Na spletni strani Banke Slovenije zasledimo podatek, da je bilo leta 1945 100 pengov vrednih 100 dinarjev. <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998> (pridobljeno: 17. 12. 2019).

45 Najmanj toliko zahteva francosko podjetje parfumov Chanel od uspešnega gledališkega avtorja. Molnár naj bil plačal 20.000 pengov kazni samo zato, ker se mu to kraljestva vonjav ni zdelo dovolj veličastno.

46 Iz sodnih dvoran.

47 Sodišče je ovrгло pritožbo, saj je menilo, da odrski dialog gotovo ne bi mogel tako drastično vplivati na gledalce in posledično na manjši nakup Chanelovega parfuma.

torej tekstilij in parfumov, dokler se vse naštetu ni povezal še z drugo vejo umetnosti, to je z gledališčem. Celostni vtis, ki smo ga dobili ob branju zapisov o pariški umetnici, je pozitiven, še več, lahko trdimo, da so o njej pisali z naklonjenostjo in občudovanjem. Pestrost novic ponuja sodobnemu in takratnemu bralcu paleta informacij o različnih vejah umetnosti, ki jih je povezovala slavna kreatorka. Prav zato Gabrielle Chanel ni bila le slavna protagonistka modnih tokov, ampak stičišče različnih umetniških smeri na odru zgodovinskega dogajanja.

Povzetek

Članek je nastal na podlagi člankov in novic, natisnjenih v časopisju zlasti med obema vojnama. Vsebina novic in pestrost člankov, objavljenih v široki paleti časopisov – predvsem iz cesarsko-kraljeve prestolnice – daje pozitiven vtis, številčnost objavljenih prispevkov pa kaže na velik interes takratnega tiska do umetnice. Kolaž časopisnih prispevkov se dotika različnih, morda celo manj znanih tem, med katerimi zagotovo izstopa zgodba Chanelovega parfuma kot enega izmed akterjev v tistem času precej znane gledališke igre.

Abstract

This article was based on the articles and news published in the newspapers between the two world wars. The content of a news and diversity of published articles in the wide pallet of the newspaper, mostly from an imperial royal capital give the positive impression and the size of the published papers are showing a great interest in the press to an artist. A collage of newspaper contributions, touches on a different, perhaps less well-known topics, from which certainly stand out the story of the Chanel's perfume, as one of the player in that time known drama.

Seznam literature

- E. C. (1926): Intervju mit einer schönen Wienrin. V: *Die Stunde*, let. 4 (16. december), št. 1131, str. 5.
- Gledališki list (1924/1925), let. 5 (1924/1925), št. 8, str. 1.
<http://anno.onb.ac.at> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
<http://bankjegy.szabadsagharcos.org/xxcentury/hunxx5.shtml>. (pridobljeno: 29. 11. 2019).
<https://www.dueren.de> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
<https://grenzlandtheater.de> (pridobljeno: 9. 11. 2019).
<https://www.theatertexte.de> (pridobljeno: 9. 11. 2019).
<http://gruppomobile.azurewebsites.net> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
<http://www.gymnasiumeschweiler.de> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
<https://molyneuxperfumes.blogspot.com/p/history.html> (pridobljeno: 29. 11. 2019).
<http://www.friedrichschroeder-komponist.de/start.htm?Chanel5.htm> (pridobljeno: 29. 11. 2019).

- <https://www.chanel.com/en> (pridobljeno: 29. 11. 2019).
- <https://www.chandlerburr.co> (pridobljeno: 29. 11. 2019).
- <https://www.sports-reference.com/olympics/athletes> (pridobljeno: 29. 11. 2019).
- <https://www.dlib.si> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
- <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecjev-1945-1998> (pridobljeno: 17. 12. 2019).
- <https://www.dlib.si> (pridobljeno: 2. 12. 2019).
- K. L. (1949): Modezentrum Paris. V: *Wiener Kurier*, let. 2 (29. junij), št. 147, str. 6. Chanel (K. L. 1949: 6).
- K: (1928): Pariser Miniaturen. V: *Freiheit*, let. 2 (19. November), št. 397, str. 6–7.
- N. A. (1893): Slovenec, let. 21 (15. april), št. 86, nepaginirano.
- N. A. (1899): Amtsblatt zur Laibacher Zeitung št. 11. V: *Laibacher Zeitung*, let. 19 (14. januar), št. 11, str. 88.
- N. A. (1911): *Laibacher Zeitung*, let. 130 (1. maj), št. 99, str. 932.
- N. A. (1910a): Tagesneuigkeiten. V: *Laibacher Zeitung*, let. 129 (25. oktober), št. 243, str. 2222.
- N. A. (1910c): Tagesneuigkeiten. V: *Laibacher Zeitung*, let. 129 (28. oktober), št. 264, str. 2246.
- N. A. (1910b): Tagesneuigkeiten. V: *Laibacher Zeitung*, let. 129 (27. oktober), št. 222, str. 2031.
- N. A. (1910d): Tagesneuigkeiten. V: *Laibacher Zeitung*, let. 129 (31. oktober), št. 248, str. 2272.
- N. A. (1913): Tagesneuigkeiten. V: *Laibacher Zeitung*, let. 132 (27. september), št. 222, str. 2031.
- N. A. (1922b) V: Slovenec, let. 50 (8. september), št. 196, str. 16.
- N. A. (1922a) V: Slovenski narod, 3. 9. 1922, št. 201, str. 3.
- N. A. (1922c) V: Slovenski narod, 23. 9. 1922, št. 216, str. 3.
- N. A. (1922d) V: Slovenski narod, 26. 9. 1922, št. 218, str. 5.
- N. A. (1926): Du solltest schön sein. V: *Die moderne Frau*, zvezek 2, str. 17.
- N. A. (1929): Haus Chanel und Franz Molnár. Riecht Molyneux besser? V: *Wiener Journal*, 6. 12. 1929, let. 37, št. 12947, str. 6–7.
- N. A. (1930b): Aus dem Gerichtsaale. V: *Neue Freie Presse*, 5. 4. 1930, št. 23549, str. 13.
- N. A. (1930a): Franz Molnár und die Parfümfabrik. (Eine kuriose Geschichte.), V: *Der Tag*, let. 9 (12. januar), št. 2493, str. 22.
- N. A. (1932): Schmuckausstellung bei Chanel. V: *Neue Freie Presse*, (11. November), št. 24485, str. 5.
- N. A. (1939): Vorsicht! Konkurrenz schaut zu! V: *Neues Wiener Tagblatt*, let. 73 (23. junij), št. 200, str. 43.
- OSTERBUCH, Irmgard Gräfin (1931): Rivieraraus. V: *Wiener Salonblatt*, let. 2, (6.–14. marec), št. 6, str. 16–17.
- VEHAR, Maja (2016): Nega las od preloma stoletja do druge svetovne vojne (1. del). V: *Zgodovina.si*. <http://zgodovina.si/nega-las-od-preloma-stoletja-do-druge-svetovne-vojne-1-del/> (pridobljeno: 12. 2019).